

Waarom mensen nog altijd gek zijn op spookverhalen

Boe!

Steeds als mensen ergens een spook denken te zien, blijkt er niets aan de hand. Waarom blijven spoken toch nog steeds tot de verbeelding spreken?

■ TEKST: MARK TRAA

In 1953 maakte een spook de Amsterdamse Zeedijk 'onveilig'.

An de Schiedamsche Dijk nummer 173, boven café Ida, daar gebeurde het. Op de avond van 9 januari 1930 verdrongen zich duizenden mensen voor dat Rotterdamse pand. Wat was er aan de hand? Niemand die het precies wist. Maar sommige mensen beweerden met grote stelligheid dat ze een spook hadden gezien. Voor het linker zolderraampje was een wit masker met vurige ogen verschenen. Na een poosje klapte het raam weer dicht en was het weg. Maar dan ineens keerde het terug. Toen het spook zich voor de vierde avond achter elkaar liet zien, vluchtten de bewoners van de bovenwoningen boven het café de straat op. Ze waren hevig

SPAARNESTAD FOTOGRAFIEF/HH

Toen liepen er nog mensenmassa's uit voor een mogelijk spook.

INA LOORZANA/MAJIF

Waarom spoken wit zijn? Een lijkwade was doorgaans wit. En kennelijk namen spoken niet de moeite om zich om te kleden na hun begrafenis.

ontdaan. Kinderen huilden. Al snel liep de hele buurt uit. Omdat de menigte de weg versperde, probeerde de politie ze weg te sturen. Maar de mensen waren niet in beweging te krijgen. Er kwamen ook nog vier brandweerwagens op volle snelheid de straat in rijden. Het was vals alarm, maar de nervositeit werd er alleen maar groter van. Opgeschoten jongens begonnen de politie te sarren. Agenten grepen hun gummi-knuppels en sloegen de menigte uiteen. De straat werd afgezet. En toen? Ho, even geduld. Een spookverhaal is een spannend verhaal. Dit is een fijn moment voor de cliffhanger. Kunnen we mooi even uitleggen waarom mensen zo dol zijn op spoken.

● Nog niet uitgestorven

Want ja, dat zijn we. Bij het Meertens Instituut in Amsterdam heeft Theo Meder, die onderzoek doet naar volksverhalen, een door hem beheerde databank met onder meer sagen en legenden erop nageslagen. Terwijl de verhalen over wezens als weerwolven en vampiers bijna zijn uitgestorven, kun je dat van spoken zeker niet zeggen. 'Mensen gaan steeds minder naar de kerk, maar ze houden nog altijd vast aan de gedachte dat er iets is na onze dood. Dat we een geest worden, of een schim. Dit deel van het volksgeloof is niet echt aan het afkalven.' En dus hoor je regelmatig van 'ghost busters' die 's nachts een verlaten kasteel bezoeken, op

jacht naar geesten. Er verschijnen filmpjes op YouTube, steevast met schimmige infraroodbeelden en een spannend muziekje. 'In feite gebeurt er op die filmpjes helemaal niets', zegt Meder. 'En het is me ook een raadsel waarom spoken zich alleen zouden laten zien als het donker is. Waarom doen die mensen het licht niet gewoon aan?' Hij weet zelf het antwoord wel: in het donker is alles gewoon spannender. We houden van spanning, en dus van spoken. 'Wat bij spoken vooral zoo prettig is', zo pende een journalist van het *Soerabaijisch Handelsblad* in 1936 neer, 'is dat je er gezellig om kunt griezelen en tegelijkertijd de zekerheid hebt dat er heelemaal niets is om over te griezelen.'

Spoken zijn alleen eng omdat ze dood zijn. In geen enkel volksverhaal doen ze nare dingen

Spoken slaan niet

Zelfs al zouden spoken wél bestaan, dan nog zouden we maar weinig redenen hebben om er werkelijk bang voor te zijn. Zo slaat er in geen enkel volksverhaal een spook iemand in elkaar. Het enige wapen van een spook is zijn angst-aanjagende voorkomen. 'Als je blijft stilstaan, gebeurt er niks', zegt Meder. 'Een spook kan misschien door een muur lopen, met kettingen rammelen en wat objecten laten zweven, maar dat is het dan. Hij is alleen maar eng omdat hij dood is.'

Ook *spooky* is natuurlijk het witte, vaak semi-doorzichtige gewaad waarin een echt spook is gehuld. Waar komt dat vandaan? Vroeger kregen overledenen dikwijls een lijkwade om, een soort witte jurk. Wit textiel werd op deze manier de 'dresscode van de doden'. En van lieverlee werd een wit gewaad ook met spoken en geesten (zie het kader 'Spook of geest?') vereenzelvigd. Het is daarom niet verrassend dat ook de spoken in latere stripverhalen en tekenfilms een wit laken kregen aangemeten (*Casper het vriendelijke spookje* bijvoorbeeld, die eind jaren dertig zijn debuut maakte).

Schrikken in steegjes

Wanneer grappenmakers voor het eerst een laken over hun hoofd trokken om zich voor te

doen als spook, dat is niet meer na te gaan. In elk geval was het een succes. Spookje spelen was in de achttiende en negentiende eeuw een fenomeen in Londen. Daar liepen soms zoveel *bed sheet ghosts* door de steegjes om argeloze voorbijgangers de stuipen op het lijf te jagen, dat er een beloning werd ingesteld voor wie ze wist aan te brengen bij de politie.

Zo erg is het met spokenoverlast in Nederland nooit geweest. Maar het aantal keren dat een serieuze spookmelding de pers haalde, is wel opvallend groot. En met 'serieus' bedoelen we dan dat een vermeend spook op zijn minst een flinke oploop van mensen veroorzaakte. Die in Rotterdam (nog heel even geduld, we zijn

bijna bij de ontknoping) was een hele flinke, maar door de jaren heen zijn talloze mensen in paniek geraakt omdat er ergens een spook zou zijn gesignaleerd. Hele straten liepen uit, of mensen bleven uit angst juist binnen. Spookverhalen werden razendsnel rondverteld, aangedikt en verder rondverteld. Natuurlijk weten de meeste mensen heus wel dat die verhalen eigenlijk niet waar kunnen zijn, maar er schuilt nu eenmaal een bange poeperd in ons allemaal. Vage angsten, gekoppeld aan een vaag geloof in een hiernamaals, zijn genoeg om spoken levend te houden. Ook in de eenentwintigste eeuw. 'Dat er na de dood 'iets' is hoor je nog steeds overal', vertelt Meder. 'In de kerk, maar ook van paranormale mediums op televisie. Dat heeft best impact.'

Assen op stelten

Er is wel een verschil met de tijd van het Spook van Rotterdam (destijds had je vergelijkbare taferelen rond spoken in Gouda en Utrecht). Het lijkt of spoken nu minder mensen aan zich weten te binden. Volksoplopen zijn zeldzaam geworden. In 1965 had je nog wel het Spook van Assen: een figuur in een zwarte cape met gloeiende ogen die door de wijk De Lariks waarde en mensen de stuipen op het lijf joeg. Wekenlang stond de wijk op zijn kop. Groepen met stokken bewapende buurtbewoners gingen op spokenjacht, maar zonder resultaat. Dertig jaar later durfden drie toenmalige scholieren pas te bekennen dat zij achter het Spook van Assen hadden gezeten.

In Assen droeg het spook al geen wit laken meer. Je gevoel zegt ook dat iemand die in een wit laken over straat rent tegenwoordig vooral op de lachstuipen zou werken. 'Als je mensen nu bang wilt maken', zegt Meder, 'dan moet je je als clown schminken en met een kettingzaag de straat op gaan. De clown is het nieuwe spook.'

Het spookhuis van Brummen

Ook spoken moeten natuurlijk ergens wonen, en daarom zijn er spookhuizen. Een bekend spookhuisverhaal speelt zich af aan de weg tussen Zutphen en Brummen. Volgens de overlevering zou een boerenzoon zich daar in 1841 hebben verhangen aan een eik bij de ouderlijke boerderij. Uit verdriet, hij had geen toestemming van zijn vader gekregen om zijn geliefde te trouwen. Halverwege de twintigste eeuw begonnen de spookverhalen over de boerderij rond te gaan. Er zou iemand levend zijn begraven, er zouden lichtverschijnselen zijn, de oogsten mislukten opvallend vaak en er zou gekrijs hebben geklonken in de waterput. Meer dan voldoende ingrediënten voor een verhaal met een lange levensduur. De boerderij werd daardoor een bedevaartsoord voor spokenjagers. De burens werden er tureluurs van: er stopten zelfs touringcars. Maar er was natuurlijk niets aan de hand in Brummen. Het historische verhaal kon niet met archiefonderzoek worden gestaafd. De pachter noch zijn burens hebben ooit iets raars gezien. Na een onopgehelderde brand werd de boerderij in 2009 afgebroken. Nu staat er een pannenkoekenhuis.

Tegenwoordig gaan er veel verhalen over enge clowns rond.

Vuurspoken

Niet alle spoken zijn wit. Vooral in het zuiden van Nederland kan een spook ogen als een man die in de fik staat. Deze 'vuurmannen' (er is een Suske en Wiske-album dat *De vonkende vuurman* heet) zouden afkomstig zijn uit het vagevuur, een niet erg aangename plek waar je als overleden katholiek de schuld voor je zonden uitzit. Deze zondaars laten zich, volgens de vele verhalen, vaak zien op de plaats waar ze in de fout gingen. Soms sjouwen ze met een grote steen. Dat zijn 'grensverzetters': mensen die hun grondgebied groter hebben gemaakt door onrechtmatig grensstenen te verplaatsen. Omdat ze anderen hebben benadeeld krijgen ze geen rust. Ze dolen rond en ze vragen aan iedereen: 'Waar moet ik hem laten?'. Pas als ze het antwoord 'Waar je hem vandaan hebt!' krijgen, zijn ze verlost van hun bestaan als vuurman en hebben ze toestemming naar de hemel te gaan.

● Neuriën in Lelystad

Maar ze zijn er nog volop, de moderne spookverhalen. Meders databank telt er honderden. Zo is er Helmut, het spook van de voormalige Vliegbasis Soesterberg. En het spookt ook op de Martinitoren in Groningen, in het Kralingse Bos (Rotterdam), onder een flat in Spijkenisse en eigenlijk overal in Flevoland. Dat laatste is natuurlijk niet zo vreemd, had een inwoner van Lelystad verteld aan een onderzoeker: in het verleden zijn veel schepen vergaan in de Zuiderzee, het huidige IJsselmeer waar Flevoland in aangelegd is. De geesten van al deze ongelukkige zeelieden waren er nu nog steeds rond. Misschien staat het nooit afgebouwde NS-station Lelystad Zuid daarom wel bekend als het 'spookstation': ooit is daar mysterieus geneurie gehoord.

En op deze manier kunnen we nog wel even doorgaan. Iedereen kent wel iemand die een spookverhaal kent. Het blijft aantrekkelijk om

schimmen en geluiden die we niet meteen kunnen thuisbrengen toe te schrijven aan rondolende geesten. Een beklemmend gevoel op een bepaalde plaats kan al voldoende zijn om er een (doorgaans niet te controleren) verhaal over een eeuwenoude (zelf)moord op die plek bij te halen. Die grootscheepse collectieve verdwazingen zie je niet meer. Het zou kunnen, oppert Meder, dat de verveelde pubers die vroeger hun buurt op stelten zetten met een spookverschijning, tegenwoordig gewoon op een andere manier aandacht vragen.

● Op heeterdaad

Maar in januari 1930 was een witte schim voor een zolderraam nog voldoende om drommen mensen te laten griezelen. Hoe liep het af in Rotterdam? We citeren *De Tribune* van 15 januari 1930. 'Het spook is gevangen! Het is onvoorzichtig geweest en heeft zich op heeter-

Spook of geest?

Is een verschijnsel een geest of een spook? Dat heeft voor een belangrijk deel te maken met zijn (of haar) humeur. Een geest is tamelijk neutraal. Het kan een geliefde overleden tante zijn die ons als een soort beschermengel bijstaat. Een spook daarentegen, is doorgaans één brok chagrijn. Hulp of goede raad hoeven we niet

van hem te verwachten. Hij waart gewoon wat rond en geniet ervan als we van hem schrikken. Dat laatste is niet zo vreemd. Een geest is een overleden persoon in de hemel, maar een spook bevindt zich in een grijs gebied tussen leven en dood. Door iets wat er in zijn leven is gebeurd, vaak een

traumatische gebeurtenis, kan zijn ziel niet goed tot rust komen. En dus blijft spook een beetje rondlopen op de plek waar hij een (zelf)moord pleegde. Hij maakt daar vaak geluiden bij: dan noemen we hem klopgeest. Geen bestaan om vrolijk van te worden, en dat is te merken als we een spook tegen het lijf lopen.

daad laten betrappen toen het met zijn vurig oog vreemde lichtschilden wierp over den spookzolder en door het dakraam. [...] Een agent van politie trok de stoute schoenen aan en ging naar boven. Hij vond daar een klein meisje, dat onschuldig een zaklantaarn over den zolder liet spelen en zich verlustigde in de mooie ronde lichtplekjes die zij met de aardige lamp op den zolder kon werpen. Ook de spookverschijnselen van vorige avonden zal men aan het spel van het meisje moeten toeschrijven.' ■

mark.traa@quest.nl

MEER INFORMATIE

www.verhalenbank.nl: duizenden sagen, legenden, sprookjes, broodje-aapverhalen en moppen uit heden en verleden, verzameld door het Meertens Instituut. En bevolkt door aardig wat spoken.

Quest

braintainment

Waarom
springen
dolfijnen uit
het water?

En nog 18 Vragen
& Antwoorden
vanaf p. 52

adviesprijs: €5,65
november 2017

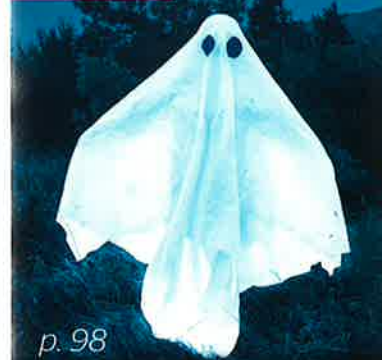
165

VOEDING

**Gaan met
die banaan**
5 onzinverhalen
ontkracht p. 96

PSYCHOLOGIE

p. 98
**Waarom we
in spoken
geloven**

AUTO

Je volgende
auto rijdt op
waterstof

p. 8

**André
Kuipers:**
'Het heelal
krioelt vast van
het leven'
p. 92

**LEKKER
GESLAPEN?**

Doe de
TEST

**ZO STA JE
FRIS EN
FRUITIG OP**

MENS & LICHAAM p. 20

